

مقدمه ناشران

نیاز گسترده دانشگاهها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاهها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود تا افزون بر ارتقاء کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) و دانشگاه شهید بهشتی، دومین کار مشترک خود را با انتشار کتاب **روشهای تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی (جلد دوم)** به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی و روانشناسی در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا به عنوان منبع اصلی درس «روشهای تحقیق» به ارزش ۳ واحد تدوین شده است که بخشهایی از آن می‌تواند در مقطع کارشناسی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

تقدیم به:
همه بزرگوارانی که همواره برای استقلال،
امنیت، سربلندی و توسعه همه‌جانبه میهن
اسلامیمان تلاش می‌کنند.

مقدمه مترجمان بر چاپ دوم

سیاس خداوند متعال را که این اثر به سرعت از جایگاه چشمگیری در میان فرهیختگان کشورمان برخوردار گردید. خوشبختانه از زمان چاپ این کتاب بازخوردهای بسیار مثبتی از سراسر کشور دریافت شد و محافل علمی و دانشگاهی کشور از ترجمه آن به طور شایسته‌ای استقبال نمودند؛ برای مثال، مجله علمی پژوهشی نوآوریهای آموزشی از آن به عنوان کاری که با رعایت امانت و دقتی درخور تحسین ترجمه شده، یاد کرده است. فصلنامه تعلیم و تربیت نیز آن را اثری ارزشمند و مورد نیاز جامعه علمی کشور معرفی نموده است. در همین راستا، دبیرخانه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران آن را به عنوان کتابهای درخور تشویق سال ۱۳۸۳ برگزیده و مترجمان کتاب توسط وزیر محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی مورد تقدیر قرار گرفته‌اند. ارزشمند بودن اثر موجب شده تا به عنوان یکی از منابع اساسی در دوره‌های تحصیلات تکمیلی مورد استفاده قرار گیرد و چاپ اول آن در زمانی کمتر از حد انتظار به اتمام برسد.

با توجه به اینکه مؤلفان کتاب پیوسته در حال تکمیل این اثر هستند، ما نیز برآنیم تا تغییر و تحولات اصل کتاب را همواره به چاپهای فارسی منتقل سازیم. از این جهت، با بررسیهای به عمل آمده روی چاپ ۲۰۰۳ کتاب و اظهارات نویسندگان محترم، مشاهده شد که اساسی‌ترین تغییر، افزودن فصلی با عنوان پژوهش ضمن عمل (Action Research) بوده است. لذا مسؤولان محترم «سمت» و دانشگاه شهید بهشتی با تغییرات ضروری مانند افزودن فصل مذکور به

کتاب، ایجاد توازن در تعداد صفحات دو جلد و تغییر در طرح جلد موافقت نمودند. بر همین اساس، ترجمه فصل پژوهش ضمن عمل که از جمله موضوعات جدید است و کاربردهای فراوانی در مراکز و مؤسسات آموزشی دارد، به آخر جلد دوم کتاب افزوده شد. شایسته است از آقای دکتر علیرضا کیامنش، استاد محترم دانشگاه تربیت معلم تهران که ترجمه این فصل را با دقت مطالعه و پیشنهادهای مفیدی ارائه نمودند، صمیمانه سپاسگزاری نماییم.

شایان ذکر است اگرچه کشور ما مشمول عهدنامه رعایت حقوق مؤلفان نیست و به همین جهت، کتابهای منتشر شده در سایر کشورها می‌توانند بدون اخذ مجوز به فارسی ترجمه و چاپ شوند، لکن برای رعایت اخلاق علمی، اجازه ترجمه کتاب را از مؤلفان محترم کتاب دریافت نمودیم. جای خوشوقتی است که پس از درخواست مترجمان، مقدمه عالمانه و جالبی را نیز برای ترجمه فارسی تدوین نمودند که در قسمت بعد آورده شده است. توصیه می‌شود خوانندگان محترم، این مقدمه را که خود حاوی نکات ارزشمندی است مطالعه فرمایند.

اگرچه دیدگاهها نسبت به کتاب مثبت و مشوق بوده و حتی متخصصان برجسته کشور که آن را تدریس کرده‌اند، از کیفیت آن اظهار رضایت نموده‌اند، با وجود این، از دریافت پیشنهادهای سازنده همکاران ارجمند، دانشجویان و خوانندگان محترم به گرمی استقبال می‌نماییم. تأکید بر این درخواست از آن روست که قصد داریم به لطف خداوند متعال، ترجمه بعدی کتاب را به طور کامل مطابق آخرین ویراست اصل کتاب (۲۰۰۶) به چاپ برسانیم که به همین دلیل، امکان انجام دادن هرگونه تغییر ضروری در متن کتاب وجود دارد.

در پایان، مجدداً از همه همکاران ارجمند که برای آماده شدن کتاب زحمات بسیاری را متقبل شدند و همچنین از همکاران محترم دانشگاه شهید بهشتی و «سمت» که با دقت و سرعت، زحمات اعمال تغییرات و چاپ مجدد کتاب را پذیرا شدند، سپاسگزاری می‌نماییم.

احمدرضا نصر و همکاران
بهار ۱۳۸۵

مقدمه نویسندگان بر چاپ دوم ترجمه فارسی

بسیار خوشوقتیم که پژوهشگران ایران، کتاب ما روشهای تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی را برای ترجمه به زبان فارسی برگزیدند. یکی از داراییهای گرانبهای ما ترجمه دو جلدی کتاب است که دکتر احمدرضا نصر از روی محبت برای ما ارسال داشته‌اند.

ترجمه کتابها به نوبه خود بخش مهمی از پژوهش را تشکیل می‌دهد، زیرا پژوهشگران باتجربه در ایران، نخست باید در این مورد که از میان هزاران کتابی که در کشورهای دیگر منتشر شده کدام کتاب بیشتر می‌تواند در کشور آنها پژوهش را اعتلا دهد، به بهترین شکل قضاوت و تصمیم‌گیری نمایند و پس از آن، زمان و امکانات بسیاری را برای ترجمه به خدمت گیرند و در نهایت، به همراه دیگر پژوهشگران، کتاب ترجمه شده را برای کمک به آموزشگران حرفه‌ای ایران در فراگیری اکثر روشهای پژوهشی معاصر و کاربست آنها برای درک و بهبود تعلیم و تربیت ایرانی مورد استفاده قرار دهند.

ترجمه این کتاب را می‌توان سند بااهمیتی در قلمرو تعلیم و تربیت، و علم و نقش ایرانیان در پیشرفت آن به شمار آورد. یکی از مهمترین ویژگیهای دانش، محصور نشدن آن در چهارچوبهای جغرافیایی است، زیرا مرز دانش به روی همه گشوده شده است و هرکس می‌تواند در پیشرفت آن مساعدت نموده، انتقادهای متفکرانه خویش را نسبت به پژوهشهای علمی بیان دارد. بنابراین، این ترجمه را به عنوان انتقال یک طرفه روش‌شناسی پژوهش تلقی نمی‌کنیم، بلکه امید و انتظار ما این است که پژوهشگران تعلیم و تربیت در ایران، با همکاران خود در کشورهای

دیگر پیوندهای نزدیک برقرار کرده و با آنها در رشد روش‌شناختی و اکتشافات علمی در قلمرو ساختارها و فرآیندهای تعلیم و تربیت مشارکت کنند.

برای کسانی که به پیشینهٔ تدوین این کتاب علاقه دارند، ذکر این نکات جالب خواهد بود. ویرایش اول توسط والتر بورگ^۱ در سال ۱۹۶۳ انجام شد. وی مدرک دکترای خود را در روانشناسی تربیتی، از دانشگاه کالیفرنیا در برکلی^۲ دریافت نمود. پژوهشهای او به عنوان فردی برجسته در مدتی طولانی در زمینهٔ تعلیم معلمان و برنامه‌ریزی درسی تا سال ۱۹۹۰ (زمان مرگ او) ادامه داشت.

مردیت (مارک) گال در تدوین ویرایش دوم و ویرایشهای بعدی به دکتر بورگ ملحق شد. پس از ۱۹۹۰، جويس (جوی) گال نیز به عنوان همکار به نویسندگان پیوست. هر دوی ما دکترای خود را از دانشگاه کالیفرنیا در برکلی در زمینهٔ روانشناسی دریافت کردیم. همچنین، هر دو این نیک‌بختی را داشتیم که به طور فردی با دکتر بورگ آشنا شویم و از راهنمایی و توانمندیهای علمی وی استفاده کنیم. در واقع، مهمترین توصیهٔ ما به مخاطبان کتاب و دیگرانی که به تعمق و تأمل در حرفهٔ پژوهشگری می‌پردازند، این است که راهنما یا گروهی از راهنمایانی را بیابید که بتوانند علایق پژوهشی و مهارتهای روش‌شناختی را در شما توسعه و گسترش دهند.

اگر رشتهٔ پژوهش در تعلیم و تربیت به صورتی ثابت می‌بود، با سهولت بسیار بیشتری انجام می‌پذیرفت. در آن صورت، ناگزیر نبودیم هرچند یک بار در آن تجدید نظر نماییم (اینک که در حال نگارش این مقدمه هستیم، آخرین مرحله تکمیل ویرایش هشتم این کتاب را - که در سال ۲۰۰۶ منتشر خواهد شد - در دستور کار خود داریم).

مشکل است تخمین بزنیم که چه تعداد از دانشجویان سالیانه این کتاب را

---

1. Walter Borg

2. Berkely

می خوانند. البته، برآوردی محافظه کارانه نشان می دهد که حداقل ۱۰ هزار دانشجو در هر سال از این کتاب استفاده می کنند. این دانشجویان معمولاً در دوره های کارشناسی ارشد و دکتری به فراگیری این کتاب مشغولند تا از این رهگذر بتوانند پایان نامه خویش را به سرانجام برسانند. دامنه این دانشجویان همه متخصصان فارغ التحصیل در رشته های برنامه ریزی درسی، تربیت معلم، مدیریت آموزشی، آموزش های خاص و مشاوره را در برمی گیرد. همچنین، بسیاری از پژوهشگران حرفه ای نیز برای هدایت پژوهش های خود از کتاب ما به عنوان منبع استفاده می کنند.

از کتاب حاضر به طور گسترده در امریکا، کانادا، استرالیا و دیگر کشورهای انگلیسی زبان استفاده می شود. این کتاب در پروژه بسیار مهمی در حدود پنج سال قبل، در زمره یکی از سی کتابی قرار گرفت که می بایست به زبان چینی ترجمه شود. هنگامی که ما در گنجینه ترجمه های خویش نسخه چینی آن را دریافت کردیم، بسیار خشنود شدیم. چین جمعیت بسیاری دارد و برای بهبود دانشگاه های خویش تلاش بسیار گسترده ای به خرج می دهد. بنابراین، کتاب ما در بین هزاران هزار دانشجوی چینی در هر سال خوانده می شود و بعلاوه کشورهای دیگر، از قبیل آلمان نیز بخش هایی از کتاب را برای تعلیم تخصصی دانشجویان خویش ترجمه نموده اند.

ترجمه ای که اینک به زبان فارسی در دست دارید، از ویرایش قبلی کتاب فراهم آمده است^۱ و شاید شما را حیرت زده کند که چرا تکامل روش شناختی های نوین در این ترجمه غایب است. مطمئن باشید که این تکامل نوین هرچند اهمیت دارد، اما شالوده و بنیان آن همان اصول و مفاهیم اساسی است که در ویرایش های

---

۱. به لطف خداوند متعال و با همت همکاران ارجمند، در نظر است به محض چاپ ۲۰۰۶ کتاب، تغییرات انجام شده در ترجمه فارسی اعمال و به چاپ رسد.

قبلی کتاب آمده است؛ برای مثال، در ویرایشهای قبلی نوشته‌ایم که پژوهشگران توانمند، به اهمیت شناسایی مسائل ضروری تعلیم و تربیت، و سپس پژوهش پیرامون آنها واقفند و استفاده از طرح پژوهشی بسیار پیچیده برای مطالعه مسائل بدیهی و پیش‌پا افتاده قدر و ارزش اندکی دارد. همچنین، پژوهشگران حرفه‌ای باید تلاش کنند که یک چهارچوبه نظری برای پژوهش خویش فراهم آورند و ارزش خاصی برای پژوهش با بنیاد نظری قائل شوند.

این اصول طراحی پژوهش، مانند پنجاه سال قبل همچنان اهمیت دارند. این اصول در ویرایشهای قبلی کتاب و ترجمه کتابی که شما در دست دارید، بوضوح شرح داده شده است. بنابراین، از شما می‌خواهیم که لحظه‌ای به این پرسشها بیندیشید: «برای بهبود تعلیم و تربیت در ایران چه نوع پژوهشی را می‌توانم انجام دهم که بیشترین مساعدت را در این زمینه بنماید؟ چه نظریه و یا چه نظریاتی را می‌توانم برای درک ساختارها و فرآیندهای تعلیم و تربیت مفید بدانم؟»

خدمات رایانه‌ای برای بازنگری پیشینه پژوهشها همواره کارآمدتر و پیشرفته‌تر می‌شوند، لذا توصیه می‌کنیم با کتابداران یا مسئولان رایانه دانشگاه خود در ایران برای فراگیری جستجوی رایانه‌ای مشورت کنید تا دریابید کدامیک از این امکانات که در ترجمه فارسی کتاب آمده است، در دسترس شما قرار دارد. شاید امکانات دیگری هم وجود داشته باشد که در ترجمه فارسی کتاب نیامده، اما بتواند شما را در جستجوی پیشینه پژوهشی مساعدت کند که مربوط به بخش دیگری از جهان، یعنی ایران است که شما در آن قرار دارید.

برای پژوهشگران معاصر تعلیم و تربیت دو نوع روش‌شناسی جذابیت روزافزونی یافته است: اولی طرح پژوهشی روشهای مختلط^۱ است که در آن روشهای کمی و کیفی درهم تنیده می‌شود تا به سؤالات پژوهشگران پاسخ گوید.

---

1. mixed-methods research design

مفاهیم و اصول هر دو رویکرد (کمی و کیفی) در ترجمه کتاب به صورت گسترده پوشش داده شده است. بنابراین، شما نسبتاً سهولت می‌توانید روشهای مختلط را به هنگام ضرورت فراگیرید.

تکامل روش شناختی دیگر، اهمیت روزافزون در مدل‌های چندسطحی است^۱ که به آن مدل خطی سلسله‌مراتبی^۲ نیز می‌گویند. دلیل عمده آن این است که پژوهشگران، تعلیم و تربیت را یک نظام می‌دانند که آثار متفاوتی در هر سطح آن صورت می‌گیرد؛ برای مثال، در سطح کلاس معلمان ممکن است آثار متفاوتی بر فراگیری دانش آموزان داشته باشند. همچنین، در سطح مدرسه ممکن است مدارس مختلف آثار متفاوتی بر فراگیری دانش آموزان داشته باشند. به عبارت دیگر، فراگیری دانش آموزان ممکن است هم تحت تأثیر معلمان و هم تحت تأثیر مدرسه قرار گیرد. مدل‌های خطی سلسله‌مراتبی پژوهشگران را کمک می‌کند تا تأثیر سطوح مختلف نظام مدرسه‌ای را متمایز سازند. ویرایشی که کتاب حاضر ترجمه آن است، این ابزارهای پژوهشی را پوشش نمی‌دهد، اما رگرسیون چندگانه^۳ در این کتاب مورد بحث قرار گرفته است که مبنای ریاضی مدل‌های خطی سلسله‌مراتبی است. بنابراین، شما می‌توانید رگرسیون چندگانه را مطالعه کنید و پس از آن با سهولت بیشتری به فراگیری مدل‌های خطی سلسله‌مراتبی و فنون مرتبط با آن بپردازید.

ما قویاً اعتقاد داریم که تجارب حرفه‌ای تعلیم و تربیت از پیش‌دستان تا دانشگاه ممکن است در پرتو پژوهش علمی بهبود یابد. حرفه‌های دیگر، بخصوص پزشکی و مهندسی این باور را قوت می‌بخشند. پزشکی و مهندسی جدید به این دلیل قدرت اعجاز‌آوری یافته است که از یافته‌های پژوهشی فیزیکدانان،

---

1. multi-level modeling
3. multiple regression

2. hierarchical linear modeling

شیمیدانان، زیست‌شناسان و دانشمندان دیگر بهره می‌جوید. ما ایمان داریم که در تعلیم و تربیت نیز می‌توان نتایج مشابهی را یافت. به عبارت دیگر، با استفاده درست از دانش پژوهشی، آموزشگران باید بتوانند بهبود معناداری را در فراگیری دانش‌آموزان و اثربخشی بیشتر آنها در پرتو تجارب آموزشی جدید پدید آورند.

برجسته‌ترین نقش امریکا در پژوهشهای تعلیم و تربیت تا امروز، در حیطهٔ آزمون‌سازی و ارزشیابی آموزشی بوده است. پژوهشگران مجموعهٔ تأثیرگذاری از دانش دربارهٔ تدوین آزمونهای معتبر و پایا را برای سنجش یادگیری دانش‌آموزان پدید آورده‌اند. این آزمونها به‌طور فزاینده‌ای توسط سیاستگذاران، قانونگذاران و عموم جامعه برای قضاوت دربارهٔ اثربخشی معلمان، مدیران و کل نظام مدرسه در کمک به دانش‌آموزان برای فراگیری رشته‌های تحصیلی و بر اساس ملاکهای برنامهٔ درسی به کار رفته است؛ ملاکهایی که توسط متخصصان در سطوح ایالتی و ملی تعیین گردیده است. شاید شما در مورد جنبش مدرسه‌ای ملاک‌مدار¹ - که در کل کشور ما (امریکا) وجود دارد - چیزهایی شنیده باشید. کتاب حاضر به توصیف روش‌شناسی پژوهشی - که زیربنای ساخت و تدوین یک آزمون خوب است - پرداخته است.

پژوهش همچنین در ارزشیابی از عملکرد آموزشی تأثیر قابل توجهی داشته است. حکومت‌های فدرالی و ملی امریکا و نیز بسیاری از مؤسسه‌های خصوصی از برنامه‌های ابتکاری طراحی شده برای بهبود آموزش حمایت می‌کنند، اما برای این حمایت نیازمند شواهدی هستند تا اطمینان حاصل کنند که چنین برنامه‌هایی اثربخش هستند. افرادی که این شواهد را فراهم می‌سازند، به روشهای پژوهشی که در این کتاب توصیف شده است، متکی هستند، بدون ارزشیابی پژوهش‌مدار برنامه‌های غیراثربخش ممکن است سالیان درازی تداوم داشته باشند و منابعی را که در غیر این صورت باید به برنامه‌های اثربخش‌تری اختصاص می‌یافت مصرف

---

1. standards-based school movement

کنند. امیدواریم این کتاب دست‌اندرکاران و سیاستگذاران آموزشی ایران را ترغیب نماید تا منابع بیشتری را برای ارزشیابی برنامه‌ها اختصاص دهند.

در درازمدت، مهمترین پژوهش، تحقیقی است که نظریه‌های تعلیم و تربیت را مورد آزمون قرار دهد و یا به پدیدآیی نظریه بینجامد. عدم توجه کافی به نظریه سبب ایجاد یک نظام آموزشی بی‌نظم خواهد شد. نظریه‌هایی که به طور تجربی آزمون نگردیده‌اند، می‌توانند برای فراگیری دانش‌آموزان مضر باشند. برعکس، نظریه‌هایی که اعتبار تجربی دارند، اساسی قوی برای عملکردهای آموزشی فراهم می‌سازند.

به خاطر داشته باشید که پژوهش علمی ماهیتی جهانی دارد و آن را نمی‌توان پدیده‌ای امریکایی تلقی کرد. هرچند کتاب ما به زبان انگلیسی نوشته شده و اکثر شواهد پژوهشی آن حاصل مقالات منتشر شده در مجلات امریکایی است، اما هر فردی در ایران و هر کشور دیگری که زبان و روشهای پژوهش را فراگیرد، می‌تواند در پژوهشهای علمی به فعالیت بپردازد.

اطمینان داریم که این کتاب می‌تواند دانش و مهارتهای مورد نیاز برای یک پژوهش خوب در حیطه تعلیم و تربیت را در ایران فراهم سازد. یافته‌های پژوهشی شما نیز نه تنها به آموزشگران ایرانی، بلکه به همه آموزشگران در همه نقاط جهان کمک خواهد کرد.

مردیت (مارک گال)، جويس پي گال

نوامبر ۲۰۰۵، اورگان

مقدمه مترجمان

سپاس خداوند متعال را که توفیق داد جلد دوم این کتاب نیز آماده چاپ شود. بی شک، اگر خدمات ارزنده صاحب‌نظران حیطة علوم تربیتی این مرز و بوم نبود ترجمه این کتاب نیز میسر نمی‌شد. بنابراین از تلاشهای ارزشمند آنان قدردانی می‌شود.

چون در جلد اول، مقدمه نسبتاً مبسوطی درباره مطالب مختلف از جمله امتیازات و نحوه استفاده از کتاب نوشته شد، در این جلد به اختصار مطالبی عرضه می‌شود:

این اثر یکی از رایجترین کتابهای درسی دنیاست که در سیری تکاملی از سال ۱۹۶۳ تاکنون شش بار تجدید چاپ و تکمیل شده که نشان از قوت و اعتبار آن دارد. آخرین چاپ کتاب در سال ۱۹۹۶ در ۸۰۰ صفحه فشرده انگلیسی عرضه شده است که ترجمه فارسی آن بیش از ۱۴۰۰ صفحه شد به طوری که ارائه آن در یک مجلد ممکن نبود. البته ساختار بخشها و فصلها به گونه‌ای است که هر یک از دو جلد فارسی می‌تواند مستقلاً مورد استفاده قرار گیرد.

از جمله امتیازات کتاب حاضر طرح مفصل جنبه‌های مختلف پژوهشهای کیفی در کنار پژوهشهای کمی است که برای اولین بار در جامعه ما عرضه می‌شود. علاوه بر آن، مبانی فلسفی و اخلاقی پژوهش و کاربرد رایانه در پژوهش نیز به طور مبسوط مطرح و همه این مطالب با ساختاری جالب برای تدریس آماده شده است. وجود یک واژه‌نامه توصیفی نسبتاً مفصل ۶۲ صفحه‌ای که تاکنون در هیچ کتاب روش تحقیق به زبان فارسی ارائه نشده، به همراه فهرستهای اسامی و موضوعی

که در پایان همین جلد آورده شده از دیگر ویژگیهای کتاب محسوب می شود. امتیاز دیگر کتاب، ترجمه آن به وسیله استادان برجسته دانشگاههای مادر کشور است. ترجمه ها در فرایندی دقیق و گروهی انجام شده به گونه ای که پس از ترجمه اولیه، چندین بار اینجانب و چند نفر دیگر از همکاران مرور کرده و مطالب را با هم تطبیق داده ایم تا اثری با کیفیت عرضه شود. علاوه بر این، از همکاران ارجمند آقایان دکتر پاک سرشت، علامت ساز، کیامنش و دهقان نژاد درخواست شد تا هر کدام فصل یا فصلهایی از نسخه نهایی جلد دوم را مرور و نظریات خود را ارائه دهند که بدین وسیله از آنان صمیمانه تشکر می نمایم.

با توجه به امتیازات مذکور، می توان گفت این اثر جامعترین کتاب روش تحقیق در علوم تربیتی و روانشناسی به زبان فارسی است که ضمن رفع نیاز رشته های علوم تربیتی و روانشناسی، به عنوان یک کتاب جامع روش پژوهش، برای دانش پژوهان رشته های علوم انسانی و اجتماعی نیز بسیار مفید است.

اگرچه تدریس هر دو جلد در یک درس روش تحقیق به هیچ وجه ممکن نیست، ولی مطالب به گونه ای است که با انتخاب مباحث مختلف به وسیله اساتید محترم، می توان آنها را با توجه به زمان در اختیار، در مقاطع مختلف تحصیلی و دوره های پژوهشگری مورد استفاده قرار داد.

ضمن توصیه به دانش پژوهان و دانشجویان رشته های علوم انسانی بویژه علوم تربیتی و روانشناسی به مطالعه دقیق هر دو جلد این اثر ارزشمند، برای آن دسته از افرادی که فرصت مطالعه کتاب دو جلدی را ندارند، خلاصه کتاب با حفظ ساختار کلی آن در یک مجلد ۶۰۰ صفحه ای در حال تهیه و تدوین است که ان شاء الله بزودی به جامعه علمی عرضه می شود.

خوانندگان محترم با دو نوع شماره در متن برخورد می کنند: شماره های داخل پرانتز که مربوط به منابع استفاده شده ای است که به صورت مسلسل در پایان

هر فصل آمده و شماره‌هایی که در پرانتز نیست و مربوط به زیرنویسهای موجود در همان صفحه است. این زیرنویسها معمولاً معادل انگلیسی اسامی و واژه‌های مهم است. علاوه بر این، در مواردی که تصور شده است توضیحاتی باید ارائه شود تا خوانندگان براحتی مطالب کتاب را دنبال کنند، این مطالب را ویراستاران علمی و ادبی ارائه و با «ت» (مخفف تعلیقات) مشخص کرده‌اند.

در پایان لازم است از زحمات آقای دکتر حمیدرضا عربی که همکار اینجانب در ویراستاری علمی و ادبی کتاب بوده‌اند سپاسگزاری شود. سپس شایسته است از همه همکاران محترمی که با وجود همه گرفتاریها با بزرگواری دعوت اینجانب را برای ترجمه این اثر پذیرفته‌اند، قدردانی نمایم.

آقایان دکتر محمود ابوالقاسمی، محمدرضا نیلی و ناصر کریم‌پور همکاران دیگری هستند که با حوصله و دقت همه مطالب ویرایش شده را مجدداً بازخوانی کرده و اصلاحات و پیشنهادهای ارزشمندی ارائه نموده‌اند.

همچنین، از همسر و فرزندان گرامی خود و همکاران که با سعه صدر، مشکلات حاصل از مشغله‌های علمی ما را تحمل کرده و همواره مشوق ما در چاپ این اثر بوده‌اند، بی‌نهایت تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم و موفقیت و سلامتی آنان را از خداوند متعال خواهانم.

همچنین از آقای هدایت‌الله دریکوند و خانمها فهیمه نصیری، زهرا نصرافهانی، عاطفه ساعدی و بویژه زهره باقری، دانشجویان کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی، که در موارد متعدد، از جمله نمونه‌خوانی فصول آماده شده و ارائه پیشنهادهای مفید، تطبیق مطالب تایپ شده با ترجمه‌ها و تنظیم فهرستها با اینجانب همکاری فراوانی کرده‌اند، تقدیر و تشکر می‌شود.

از اعضای محترم شورا و سایر دست‌اندرکاران انتشارات دانشگاه شهید بهشتی بویژه آقای دکتر کورش فتحی سرپرست محترم انتشارات دانشگاه و

مسئولان محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) و آقای دکتر علی اصغر میرباقری فرد، نماینده محترم آن سازمان در دانشگاه اصفهان تقدیر و تشکر می‌شود. همچنین، از اظهارنظرهای عالمانه داوران متخصص که ارزشیابی این اثر را بر عهده داشته‌اند و از اعضای محترم شورای انتشارات دانشگاه اصفهان که مقدمات آن را فراهم کرده‌اند، قدردانی و سپاسگزاری می‌نمایم. از آقای سید حمید میرامیرخانی که با حوصله و دقت فراوان، زحمت تایپ، درج چندین باره اصلاحات و صفحه‌آرایی کتاب را متقبل شدند نیز تشکر می‌کنم.

اگرچه اینجانب، علاوه بر ترجمه دو فصل از کتاب، تلاشهای بسیار زیادی برای چاپ کتاب و اعمال تغییرات فراوان و هماهنگی متن داشته و به طور مشترک، ویراستاری علمی و ادبی را نیز عهده‌دار بوده‌ام، لکن بدون تلاش همکاران، فراهم کردن ترجمه‌ای با این کیفیت ممکن نبود. بنابراین مجدداً صمیمانه از همه آنان تشکر کرده، توفیق روزافزون آنان را از خداوند متعال در انجام دادن این گونه کارهای علمی گروهی و سایر امور خیر خواستارم. در پایان، از سروران دانشگاهی، همکاران ارجمند فرهنگی و دانشجویان محترم درخواست می‌نمایم تا پیشنهادهای خود را ارسال فرمایند تا در چاپهای بعدی مورد توجه قرار گیرد. بدیهی است از پیشنهاددهندگان که نظرهای قابل توجهی ارائه دهند، در مقدمه چاپهای بعدی با ذکر نام تقدیر خواهد شد.

احمد رضا نصر

فروردین ۱۳۸۳

دانشگاه اصفهان

مقدمه نویسندگان^۱

بعد از گذشت ۳۳ سال از چاپ اول کتاب در سال ۱۹۶۳، چاپ ششم کتاب در سال ۱۹۹۶ منتشر می‌شود. برخی از علل این عمر طولانی به این شرح است: دانشجویان به ما می‌گویند آنچه باعث لذت بردن و قدردانی آنان از این کتاب شده، وضوح و روانی مطالب و بویژه استفاده از مثالهای فراوان از پژوهشهای منتشر شده است. این مثالها، مباحث نظری و انتزاعی مربوط به پژوهش را توضیح می‌دهد. اگرچه وجود این مثالهای فراوان، کتاب را حجیم می‌کند، اما این افزایش، موضوع قابل توجهی برای دانشجویان محسوب نمی‌شود بلکه موجب می‌شود تا حیطة پژوهش را برای آنان زنده، با روح و پر جنب و جوش سازد.

دانشجویان همچنین به ما می‌گویند که این کتاب راهنمای خوبی برای زمانی است که باید پروژه پژوهشی خود را انجام دهند. این امر، بدین سبب است که ما همه فوت و فنها و راه و چاههای هر مرحله پژوهش را، از مسأله‌یابی برای انجام دادن پژوهش تا نگارش گزارش نهایی آن توضیح می‌دهیم. همچنین، بسیاری از دانشجویان، بعد از اینکه این کتاب را به عنوان یک منبع درسی مطالعه کردند، آن را نزد خود نگه می‌دارند و در مواقعی که به یک واژه یا دستورالعمل ناآشنا در متون تخصصی پژوهش برخورد می‌کنند، به آن مراجعه می‌نمایند.

مدرسان درس روش تحقیق نیز می‌گویند آنچه موجب لذت بردن و رضایت

---

۱. متن کامل در جلد اول درج شده است، ولی چون ممکن است برخی از خوانندگان آن را مطالعه نکرده باشند اجمالی از آن در این جلد نیز آورده شده است (ت).

فراوان آنان از این کتاب می‌شود، تحت پوشش گسترده قرار دادن مباحث مختلف پژوهش است. در حالی که اصول مبنایی پژوهش مورد تأکید قرار می‌گیرد، فنون پیچیده‌تر پژوهش نیز ارائه می‌شود تا دانشجویان تصویر کاملی از موضوعات پژوهشهای تعلیم و تربیت و روانشناسی به دست آورند. مدرسان همچنین، از ما قدردانی می‌کنند که مباحث مطرح شده در کتاب به‌روز است. هر چاپ جدیدی که از کتاب منتشر می‌شود، یک منبع نو و جامع از پیشرفتهای حاصل شده در پژوهش است. این پیشرفتهای در زمینه روشهای جدید و موجود پژوهش و مباحث نظری مربوط مورد بحث در مجلات و سمینارهای تخصصی است.

تغییرات انجام شده در چاپ ششم

افرادی که با چاپ قبل کتاب (چاپ پنجم) آشنا هستند، ملاحظه خواهند کرد که اگرچه ساختار کتاب مانند چاپ قبل است، با وجود این در همه فصلها تغییراتی ایجاد شده است. موارد زیر توضیح مختصری از عمده‌ترین تغییرات به وجود آمده است:

دو فصل جدید دربارهٔ تحقیق کیفی ارائه شده تا منعکس کنندهٔ پیشرفتهای جدید و اهمیت این رویکرد در تحقیقات علوم تربیتی و روانشناسی باشد. در هر فصل یا مبحثی که مناسب بوده، پژوهش کمی و کیفی با هم ترکیب شده‌اند تا دانشجویان بتوانند مقایسه‌ای نزدیک و دقیق انجام دهند که این دو چگونه به مباحثی نظیر نمونه‌گیری، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌نگرند.

متن کتاب تجدید سازمان یافته و فشرده‌تر شده است، به گونه‌ای که چاپ ششم حدود ۱۰۰ صفحه کمتر از چاپ قبلی است که صفحات آن به بیش از ۹۰۰ می‌رسید. دو فصل مربوط به آزمونها که در چاپ قبلی بود، اینک تبدیل به یک فصل شده است. فصلهایی که مربوط به تدوین پیش‌نهاد پژوهش و تهیه گزارش پژوهش بوده است، در هم ادغام شده است تا به دانشجویان نشان دهد که چگونه یک

پیش نهاده دقیق و کامل می‌تواند مبنای گزارش پایانی تحقیق قرار گیرد. روش تحقیق و توسعه در مباحث تعلیم و تربیت که در چاپ پنجم، یک فصل مستقل بود، اکنون در فصل تحقیق ارزشیابی جای گرفته است. مطالب مربوط به ارزشیابی انتقادی و سازماندهی داده‌ها نیز در فصلهای مناسب چاپ ششم جای گرفته است.

فصل اول چاپ ششم تأکید بیشتری بر مباحث فلسفه علم دارد، زیرا آن مباحث بر اعمال و مسائل اخیر تعلیم و تربیت تأثیر می‌گذارند.

فصل چهارم، دربردارنده توضیح کاملاً جدید و به‌روز در مورد جستجوی رایانه‌ای در متون تخصصی علوم تربیتی است. چاپ ششم، منابع راهنمای فراوانی را نیز معرفی می‌کند که به علت سهولت دسترسی خوانندگان، در ضمایم کتاب درج شده است.

راهنمای فراگیری کتاب

حجم زیاد اطلاعات در کتابی از این دست قابل توجه است. از این‌رو، راهنماهایی برای یادگیری در هر فصل ارائه کرده‌ایم تا به دانشجویان کمک کند تا مطالب را درک نمایند. این راهنماها که ارزش و اهمیت آنها در چاپهای قبلی کتاب به اثبات رسیده است، عبارتند از: نگاه اجمالی به محتوای فصل (۱۰ تا ۱۵ سطر)؛ اهداف فصل؛ برجسته و پررنگ نمودن واژه‌های خاص و ارائه تعریف آنها در فصل و در واژه‌نامه؛ خودآزمایی و فهرستی از اشتباهات که هنگام به کار بستن مطالب هر فصل رخ می‌دهد. دانشجویان می‌توانند این راهنماها را به کار بندند تا خواندن اولین مرتبه خود را با تمرکز حواس انجام دهند و در موارد بعدی خواندن نیز آنها را کمک نماید. کتاب راهنمای مدرسان، فعالیتهای تدریس متعددی از قبیل بانک سؤال و تمرینهای کاربردی فراهم نموده تا به دانشجویان کمک کند فهم خودشان را از مفاهیم و فنون ارائه شده در هر فصل عمیق سازند. همچنین، منابع معرفی شده در

پایان هر فصل می‌تواند به عنوان ابزار ارتقای آگاهی دانشجویان درباره عنوانهای خاص، تعیین یا پیشنهاد شود.

نگاه اجمالی به محتوا و سازماندهی کتاب

کتاب شش بخش دارد که هر کدام با یک مقدمه کوتاه آغاز می‌شود:

بخش اول دربردارنده یک فصل است که تصویری اجمالی از حوزه پژوهشهای تعلیم و تربیت ارائه می‌دهد. ما مطالعه این فصل را به عنوان نقطه شروع، توصیه می‌کنیم. با مطالعه این فصل، دانشجویان به فهم آغازینی از ماهیت پژوهش و رویکردهای متنوع آن دست می‌یابند، قبل از اینکه یادگیری نکات خاص و جزئیات روش تحقیق را شروع نمایند.

دیگر فصلها به گونه‌ای تنظیم و مرتب شده‌اند که با ترتیب بیشتر اجزاء فرایند پژوهش مطابقت و هماهنگی داشته باشند. ما دانشجویان را ترغیب می‌کنیم تا زمانی که همه فصلهای مربوط به پروژه پژوهشی خود را نخوانده و مفاهیم آن را کاملاً درک نکرده‌اند، حتی اجرای اولین گام پروژه خود را آغاز ننمایند. به طور کلی، این توصیه به معنای خواندن همه فصلهای بخش اول، دوم و سوم است. همچنین به معنای خواندن فصلهایی از بخشهای چهارم و پنجم است که مربوط به نوعی از پژوهش است که دانشجویان در حال فکر کردن درباره آن هستند تا آن را برای پروژه خود انتخاب کنند.

بخش دوم، فرایند طراحی یک پروژه تحقیقی شامل تدوین پیش‌نهاد تحقیق (فصل دوم)؛ برخورد با مسائل اخلاقی، حقوقی و روابط انسانی (فصل سوم)؛ و بررسی پیشینه پژوهش (فصل چهارم) را بیان می‌کند. از آنجا که یک پیش‌نهاد پژوهشی خوب، شیوه نگارش گزارش پایانی پژوهش را نیز مورد توجه قرار می‌دهد، فصل دوم به تبیین آخرین گام پروژه پژوهش، یعنی نگارش پایان‌نامه یا

سایر انواع گزارش تحقیق نیز می‌پردازد.

بخش سوم، رویکردهای روش‌شناختی عام یک پروژه پژوهش را تحت پوشش قرار می‌دهد که عبارتند از: روشهای آماری در دسترس برای تجزیه و تحلیل داده‌ها (فصل پنجم)؛ رویکردهای انتخاب نمونه برای پژوهش (فصل ششم)؛ و انواع روشهای جمع‌آوری داده‌ها که در پژوهشهای تعلیم و تربیت استفاده می‌شود (فصلهای هفتم، هشتم و نهم). سه فصل اخیر، چگونگی جمع‌آوری داده‌های پژوهش را با استفاده از آزمونها و مقیاسهای خودگزارشی (فصل هفتم)، پرسشنامه و مصاحبه (فصل هشتم) و مشاهده و تحلیل محتوا توضیح می‌دهند.

بخش چهارم، اساسی‌ترین طرحهای پژوهشی استفاده شده در روشهای تحقیق کمی را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. طرحهای پژوهشی توصیفی و علی-مقایسه‌ای در فصل دهم توضیح داده می‌شوند. طرحهای پژوهشی همبستگی در فصل یازدهم و طرحهای تجربی (آزمایشی) در فصلهای دوازدهم و سیزدهم تبیین می‌شوند.

بخش پنجم بر رویکردهای متنوع پژوهشهای کیفی در تعلیم و تربیت متمرکز می‌شود. فصل چهاردهم رویکرد عام (پژوهش موردی) و فصل پانزدهم، انواعی از سنتهای پژوهشی کیفی را که کاربردهای خاصی دارند، توضیح می‌دهد. فصل شانزدهم به طور عمیق به تشریح یکی از این سنتها، یعنی پژوهش تاریخی می‌پردازد.

بخش ششم مشتمل بر یک فصل است که کاربرد روشهای پژوهش را در ارزشیابی آموزشی توضیح می‌دهد.

تقدیر و تشکر

از همه کسانی که در خلال فراهم شدن این چاپ به ما کمک کرده‌اند، تقدیر و تشکر

می‌نماییم. ابتدا از ماری^۱، همسر والتر بورگ که مقدمات انتقال حق تألیف همسرش را تسهیل بخشید و سپس از همکارانمان در دانشگاه اورگان^۲ که درباره قسمتهای مختلف کتاب توصیه‌های علمی به ما ارائه دادند.

از اظهارنظرهای شما درباره چاپ جدید، استقبال می‌کنیم. مطمئن باشید که همه اظهارنظرهای دریافت شده را بدقت خواهیم خواند و هنگام آغاز به کار تهیه مطالب برای چاپ بعدی، آنها را مورد ملاحظه قرار داده، به کار خواهیم بست.

مردیت «مارک» گال

جوینس گال

---

1. Marie

2. Oregon